İslam Öncesi Kürt Şiirinde Yaresan–Alevilik İzleri

Mehmet Bayrak
bayrak.mehmet@web.de

Yayımlanma Tarihi:
2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:
24.11.2026

Önerilen Atıf: Bayrak, Mehmet (2025). İslam Öncesi Kürt Şiirinde Yaresan–Alevilik İzleri. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.wkkw6 (Erişim Tarihi: 24.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Bu madde, İslam öncesi Kürt şiirinde Yaresan–Aleviliğe dair izleri kültürel süreklilik, sözlü edebiyat geleneği ve inançsal temalar çerçevesinde ele almaktadır. Kürt sözlü şiir geleneğinin yalnızca İslam sonrası etkilerle değil, Mezopotamya ve Anadolu'nun kadim uygarlıklarının mirasıyla şekillendiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Yaresan–Alevi düşünce dünyasının, mitolojik ve dinsel ögelerle iç içe geçmiş bir biçimde tarih öncesi ve çok katmanlı bir kültürel zemin üzerinde yükseldiği ileri sürülür. Fuad Köprülü'nün "Anadolu'da gelişen tasavvuf akımlarını Yesevîlik kökenli sayma" yaklaşımı eleştirilerek, sözlü gelenekte yaşatılan inanç ve edebiyat ürünlerinin İslam öncesi izleri göz önüne serilir. Madde boyunca, Kürt şiirinde Yaresan-Aleviliğe özgü söylem, kavram ve sembollerin tarihsel sürekliliği örneklerle ortaya konur.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Alevism, Anadolu–Mezopotamya, Anatolia–Mesopotamia, cultural continuity, divine light (nur), hafıza metinleri, İslam öncesi inançlar, Kalanderî dervişleri, kültürel süreklilik, Kurdish poetry, Kürt şiiri, kutsal coğrafya, kutsal semboller, oral tradition, poetic cosmology, pre-Islamic beliefs, Qalandari dervishes, Sacred Geography, sacred symbols, Şehname, Shahnameh, şiirsel kozmoloji, sözlü gelenek, Yaresan

Kültürel Süreklilik ve Resmî Tarih Anlayışına Eleştiri

İslam öncesi Kürt şiirinde Yaresan-Alevilik izlerini ortaya koymak için, yalnızca dinsel bir perspektiften değil, aynı zamanda kültürel süreklilik açısından da meseleye bakmak gerekir. Modern ulus-devlet kurguları içerisinde şekillenen resmî tarih anlayışları, çoğu zaman kültürleri kendi başlangıç noktalarıyla sınırlandırarak önceki dönemlere ait toplumsal birikimleri göz ardı etme eğiliminde olmuştur. Özellikle Cumhuriyet dönemi kültür politikalarında, Anadolu'da İslam öncesi dönemlerde yaşamış halkların

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

kültürel etkileri sistematik biçimde arka plana itilmiş, bunun yerine her şeyin Türk-İslam senteziyle başladığı algısı yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Oysa birçok araştırmacıya göre bu yaklaşım tarihsel ve toplumsal gerçeklikle örtüşmemektedir. Farklı uygarlıkların yüzyıllar boyunca iç içe geçtiği Anadolu-Mezopotamya coğrafyasında, ardışık topluluklar birbirlerinin dilinden, inancından, müziğinden ve şiirinden etkilenmiştir. Bu etkileşimler sonucunda ortaya çıkan kültürel ürünler, yalnızca bir kavmin ya da inancın değil, çok katmanlı bir tarihsel deneyimin sonucudur.

Bu konuda önemli tespitlerde bulunan araştırmacı İsmet Zeki Eyuboğlu, Anadolu şiirinin köklerinin Anadolu'nun eski uygarlıklarına dayandığını, şiirin yalnızca dışarıdan gelen etkilerle açıklanamayacağını belirtmiştir. Eyuboğlu'na göre:

"Bizim şiirimiz, köklerini bugün üzerinde yaşadığımız toprağın derinliklerinde bulan, tarihin akışı içinde birtakım dış kaynaklardan beslenmesine karşılık, özünü Anadolu'nun eski uygarlık ürünlerinden aldığı kültür besinleriyle geliştiren bir sanat varlığıdır" (Eyuboğlu 1970).

Bu tür bir bakış açısı, şiirin yalnızca İslam sonrası gelişmelerle değil, ondan önceki kültürel birikimle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Anadolu'da kullanılan birçok çalgı aletinin -bağlama dahil- Sümerler ve Hititler gibi uygarlıklarda da var olduğuna dair arkeolojik ve müzikolojik bulgular, bu kültürel devamlılığın somut göstergeleridir. Dolayısıyla, Kürt şiirini ve bu şiirdeki Yaresan-Alevi ögeleri anlamak için tarih öncesi kültürel izleri de hesaba katmak gerekir.

Anadolu-Mezopotamya Coğrafyasında Şiirin Uygarlıklararası Seyri

Kürt şiiri ve onun taşıdığı inançsal ögeleri, yalnızca bir halkın iç dinamikleriyle değil, aynı zamanda içinde bulunduğu coğrafyanın çok katmanlı kültürel geçmişiyle birlikte değerlendirmek gerekir. Anadolu ve Mezopotamya,

tarih boyunca birbirini takip eden pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış, bu uygarlıklar arasında hem çatışma hem de etkileşim alanı olmuştur. Böylesi bir coğrafyada gelişen sözlü edebiyat ürünlerinin, örneğin şiirin, yalnızca İslam sonrası döneme ait olduğu fikri, tarihsel gerçekliği yansıtmaz.

Sümer, Akad, Asur, Babil, Hitit, Urartu, Med, Part, Sasani gibi uygarlıkların yarattığı kültürel birikim, sonraki halkların hafızasında hem mitolojik hem de ritüel olarak yaşamaya devam etmiştir. Bu halklar yalnızca yazılı edebiyat değil, aynı zamanda sözlü gelenek aracılığıyla da inanç ve düşünce sistemlerini aktarmıştır. Bu kültürel mirasın bir parçası olan şiir; mitos, efsane, destan ve dualar aracılığıyla hem Tanrı'yla ilişkiyi hem de kutsal olanla temas biçimlerini ifade etmiştir.

Kürt şiirinde görülen birçok kavram -örneğin kutsal dağlar, ışık, ateş, su, melek figürleri- Mezopotamya'daki eski dinlerin semboller dünyasıyla ortaklık taşır. Bu semboller, Yaresan-Alevi inancında da merkezi yer işgal eder. Dolayısıyla, Kürt şiiri İslam öncesinde yalnızca bir sanat formu değil, aynı zamanda bir inanç anlatımı, bir "sözlü teoloji" biçimi olarak da işlev görmüştür.

Kürt şiirinde görülen doğa merkezli imgelerin, Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi somut doğa ögeleriyle açıklama biçimi, Yaresan-Alevilikteki kutsal mekânlar (dağ, su, ateş vb.) anlayışıyla örtüşmektedir. Bu da şiirin yalnızca edebi bir tür değil, aynı zamanda kültürel ve inançsal bir taşıyıcı olduğunu göstermektedir.

Bayrak'ın (2009, 49-73) çalışmasında da vurguladığı gibi, bu şiirsel ve inançsal süreklilik, tarihin herhangi bir noktasında kesintiye uğramamış, sadece biçim değiştirerek farklı toplumsal yapılar içinde yaşamaya devam etmiştir.

Sözlü Kültür, Şiir ve Alevi-Yaresan İnançlarının Şekillenişi

Sözlü kültür, hem Kürt halk edebiyatının hem de Alevi-

Yaresan inanç sisteminin oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Yazılı kayıtların sınırlı olduğu dönemlerde, toplumsal hafıza şiir, destan, deyiş, kılam ve efsane gibi sözlü biçimlerle kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bu sözlü aktarım biçimi, yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda ahlaki, dinsel ve toplumsal normların da taşıyıcısıdır.

Kürt toplumunda "aşık", "dengbêj", "şair", "bêjan", "klamker" gibi farklı adlarla anılan sözlü anlatıcı figürleri, bu kültürel sürekliliğin temel aktörleridir. Bu anlatıcılar, sadece halkın eğlencesini sağlayan kişiler değil, aynı zamanda tarih, inanç, yasa ve mitoloji taşıyıcılarıdır. Onların anlattıkları öykülerde ve söyledikleri şiirlerde, Yaresan-Alevi inancının temel yapı taşları da bulunabilir.

Bu şiirlerde geçen temalar arasında, Tanrı'nın bir nur (ışık) olarak tezahürü, kutsal dağların veya su kaynaklarının yaşam verici güçler olarak yüceltilmesi, melek figürlerinin insanlara yol göstermesi gibi inanç motifleri sıkça yer alır. Bu motifler, hem sözlü şiirin metaforik dünyasında hem de Alevi-Yaresan ritüel ve anlatılarında temel bir yere sahiptir.

Ayrıca bu sözlü gelenekte, bilgeliğin ve kutsal bilginin aktarıcısı olarak kadın figürlerine de rastlanır. Kadim mitolojik anlatılarda, kutsal sözün kaynağı olan "kadın bilgeler"in varlığı, Yaresan-Alevilikteki eşitlikçi inanç yapısıyla da örtüşür. Erkek merkezli tektanrılı dinlerin aksine, bu geleneklerde söz ve bilgi kadın eliyle de aktarılır; kadim kutsallar arasında kadın figürü bir gizem ve bereket kaynağıdır.

Dolayısıyla, şiirin bu inanç sistemleri içindeki rolü, yalnızca bir ifade biçimi olmaktan öte, kutsal olanla iletişim kurmanın yollarından biri olarak görülmelidir. Bayrak (2009, 49-73), bu şiirsel geleneğin sadece estetik bir üretim olmadığını, aynı zamanda kolektif inanç ve kimlik hafızasının taşıyıcısı olduğunu vurgulamaktadır.

Fuad Köprülü'nün Tezi ve Eleştirisi: Yesevîcilik mi, Ön-Asyatik Miras mı?

Türk edebiyatı ve tasavvuf geleneği üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Fuad Köprülü, özellikle Anadolu'da gelişen tasavvufi akımların kökenini Hoca Ahmed Yesevî'ye dayandırarak bir gelenek zinciri kurmaya çalışmıştır. Ona göre, Anadolu'daki birçok tasavvuf çığırı, Yesevîlik'ten beslenmiş; bu akımlar Orta Asya menşeli Türk dervişleri aracılığıyla Anadolu'ya taşınmıştır. Bu yaklaşım, uzun yıllar boyunca hem akademik çevrelerde hem de resmî tarih anlatılarında baskın bir yorum olarak benimsenmiştir.

Ancak bu tezin, Anadolu ve Mezopotamya'nın çok daha eski uygarlıklarına ait etkileri yeterince dikkate almadığı yönünde eleştiriler de mevcuttur. Özellikle Eyuboğlu ve Bayrak gibi araştırmacılar, Köprülü'nün görüşlerinin bu anlamda indirgemeci ve eksik olduğunu belirtir. Onlara göre, tasavvufi akımların ve şiirsel anlatım biçimlerinin kökenini yalnızca Orta Asya'da aramak, bu coğrafyanın binlerce yıllık yerli kültürlerini görmezden gelmek anlamına gelir.

İsmet Zeki Eyuboğlu bu bağlamda, Köprülü'nün "Anadolu'da gelişen birçok tasavvuf çığırını Hoca Ahmed Yesevî'ye bağlaması"nı eleştirerek, Anadolu uygarlıklarının çağlar boyu süren derin etkilerini düşünmediğini ifade eder. Eyuboğlu'na göre bu yaklaşım, "toprak üzerinde yaşayan ulusların, sonradan gelenleri hangi yolla etkileyebileceğini anlamaktan uzaktır" (Eyuboğlu 1970).

Bayrak da (2009) benzer şekilde, tasavvufi şiirin oluşum sürecinde İslam öncesi Mezopotamya-Anadolu halklarının kültürel mirasını dikkate almanın zorunlu olduğunu vurgular. Ona göre, Kürt halk şiiri ve bu şiir içinde yer alan Yaresan-Alevi ögeler, yalnızca İslam'ın ve Yesevîliğin etkisiyle değil, daha eski inanç ve kültür sistemlerinin bir devamı olarak anlaşılmalıdır. Bu şiirlerin içerdiği Tanrı anlayışı, melek figürleri, kutsal varlıklar ve doğa unsurları, pek çok bakımdan İslami teolojiden farklılık gösterir. Bu da şiirlerin beslendiği kaynakların çok daha derin ve kadim olduğuna işaret eder.

Sonuç olarak, Yaresan-Alevi geleneklerin şiirsel anlatımla

buluştuğu noktada, tek bir coğrafi ve tarihsel kaynağa indirgenemeyecek kadar zengin ve çok yönlü bir mirastan söz etmek gerekir.

Kürt Şiirinde Mitolojik ve Dinsel Temalar: Şehname'den Kalanderîliğe

İslam öncesi Kürt şiiri, yalnızca bireysel duyguları değil, aynı zamanda kolektif hafızayı, inancı ve mitolojik anlatıları da içeren zengin bir sembolik evrene sahiptir. Bu şiirsel gelenekte; kahramanlık, aşk, kozmogoni, kutsal varlıklar ve doğa olayları iç içe geçmiş bir şekilde ele alınır. Bu bağlamda, Kürt şiirinin önemli bir damarını oluşturan mitolojik ve dinsel temalar, Yaresan-Alevilik düşüncesinin hem kaynaklarından biri hem de onunla iç içe geçmiş anlatılar olarak değerlendirilebilir.

Bu şiirlerde sıklıkla karşılaşılan figürlerden biri efsanevi kahraman Rüstem'dir. Kürt ozanlarının, özellikle "Rüstemê Zal" ve "Rüstemê Qulek" gibi varyantlar üzerinden Şehname geleneğini yerel biçimlerde yeniden üretmeleri, İranî mitolojinin halk anlatılarıyla nasıl harmanlandığını gösterir. Rüstem karakteri bazen Tanrı'nın adaletini temsil eden, bazen de yeryüzüne gönderilmiş bir kutsal varlık gibi işlenir. Bu tür figürlerin halk şiirinde yer alması, Yaresan-Alevi düşüncesindeki "nur" kavramı, kutsal doğuşlar ve Tanrı'nın yeryüzünde tezahür etmesi gibi inanç öğeleriyle örtüşür.

Benzer şekilde, Kalanderîlik gibi tasavvufi akımların etkisi de Kürt şiirinde belirgindir. Kalanderî dervişleri, düzen dışı yaşamları, bireysel özgürlükleri, görünüşteki dindarlıkla alay eden sözleri ve halkla iç içe geçmiş yaşam tarzlarıyla şiirde birer figür haline gelir. Bu derviş tipi, Yaresan-Alevilikteki antinomiyan (kural dışı) eğilimlerle benzerlik taşır. Kalanderî şiirinde görülen aykırılık, zahir-batın ikiliğine yapılan vurgu ve dünyevî iktidarlara karşı geliştirilen eleştiri, bu şiirleri yalnızca edebî değil, aynı zamanda inançsal birer metin haline getirir.

Şiirdeki dinsel temaların bir diğer örneği de melek

figürleridir. Halk arasında “pîr” veya “rehber” olarak da algılanan bu melekler, insanlara görünmeden rehberlik eder, onları kötülükten korur ve kutsal bilgiye yönlendirir. Bu figürler, Yaresan-Alevilikteki kutsal soy (nûr-i Muhammedî) anlayışıyla bağlantılıdır. Şiirlerde geçen “ışık”, “nur”, “ateş”, “su”, “dağ” gibi semboller hem kozmik düzene hem de kutsal bilgeliğe işaret eder.

Bayrak (2009, 49-73), bu temaların yalnızca İslami anlatılardan değil, çok daha eski Mezopotamya mitolojilerinden beslendiğini belirtir. Ona göre, bu figürler şiir aracılığıyla yalnızca korunmakla kalmaz, aynı zamanda yeni tarihsel bağlamlarda yeniden yorumlanır ve yaşatılır.

Yaresan-Alevi Motiflerinin Tarihsel Sürekliliği ve Dönüşümü

İslam öncesi Kürt şiirinde yer alan birçok tema ve sembol, Yaresan-Alevilik inanç sisteminin tarihsel kökenlerine dair önemli ipuçları sunar. Bu şiirlerde yer alan kutsal varlıklar, metafizik kavramlar, doğa imgeleri ve ahlaki mesajlar, yalnızca estetik bir zenginliğe değil, aynı zamanda bir inanç sisteminin sürekliliğine de işaret eder. Bu nedenle söz konusu motiflerin sadece geçmişe ait unsurlar olarak değil, tarihsel olarak dönüşerek varlığını sürdüren kolektif anlatılar olarak değerlendirilmesi gerekir.

Şiirlerde sıkça karşılaşılan kutsal dağlar, su kaynakları, ateş, ışık ve melek figürleri, Yaresan-Alevilikteki “kutsal mekân” ve “kutsal varlık” anlayışının şiir dilindeki izdüşümüdür. Bu motifler, zaman içinde yalnızca şiirlerde değil, ritüel pratiklerde, ziyaret geleneklerinde ve toplumsal hafızada da yaşamaya devam etmiştir. Örneğin, “ateş” sadece ısınma ve ışık kaynağı değil, aynı zamanda kutsal bir varlık; “dağ” ise yalnızca coğrafi bir oluşum değil, Tanrı’nın tecelli ettiği yer olarak algılanır. Bu kavramsal çerçeve, Yaresan-Alevilikteki batınî anlamlandırma biçimlerinin şiire nasıl yansıdığını gösterir.

Bu şiirlerdeki Tanrı tasavvuru da dikkat çekicidir. Tanrı,

kişisel bir varlık olmaktan çok, evrene yayılmış, varlıkla özdeşleşmiş bir güç olarak tanımlanır. Bu anlayış, Alevi-Yaresan kozmolojisindeki “vahdet-i vücut” (varlık birliği) ilkesine paralel biçimde işler. Tanrı’nın bir nur, bir dağ, bir ateş ya da bir su olarak görünmesi; onun zahir değil batın boyutunun öne çıktığını gösterir. Bu da şiiri, bir tür mistik söylem ve sezgiye dayalı bilgi aktarımı aracı haline getirir.

Bayrak (2009, 49-73), bu tarihsel ve kültürel sürekliliği vurgulayarak, Yaresan-Aleviliğin yalnızca İslami çerçevede değerlendirilemeyeceğini, daha eski inanç ve anlatılarla iç içe geçmiş, çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Şiirlerdeki dönüşüm ise bu çok katmanlı yapının, zamanın ruhuna ve sosyo-politik koşullara göre yeniden biçimlenmesiyle mümkün olmuştur.

Bu bağlamda, Kürt şiiri bir “hafıza mekânı” olarak işlev görür. Toplumsal travmalar, göçler, baskılar ve inançsal süreklilikler bu şiirlerin satır aralarında kodlanmış biçimde yer alır. Bu kodları çözmek, yalnızca şiir tarihine değil, aynı zamanda Alevi-Yaresan düşünce tarihine de ışık tutar.

Sonuç: Yaresan-Alevilik ve İslam Öncesi Şiirsel Bilinç

İslam öncesi Kürt şiiri, yalnızca bir edebiyat tarihi konusu değil, aynı zamanda Yaresan-Alevilik gibi yerli inanç sistemlerinin tarihsel sürekliliğini, dönüşümünü ve şiir yoluyla taşıyıcılığını anlamak açısından da son derece önemli bir kaynaktır. Bu şiirsel bilinç, bir yandan halkın gündelik yaşamında karşılaştığı doğa olaylarını, toplumsal değerleri ve ruhsal yönelimleri işlerken, öte yandan kutsal olanla ilişki kurmanın sembolik yollarını da oluşturur.

Şiir, bu bağlamda yalnızca estetik bir form değil; kolektif bilincin, ahlaki değerlerin ve metafizik arayışların ifadesi olarak görülmelidir. Kürt sözlü edebiyatında varlık bulan kutsal mekânlar, doğa unsurları, melekler, nurlar ve dağlar, yalnızca figüratif değil, aynı zamanda ontolojik anlamlar taşıyan sembollerdir. Bu semboller, Yaresan-Alevi kozmolojisinde karşılık bulduğu gibi, toplumsal bellekte de

bir süreklilik sağlar.

Bayrak'ın (2009, 49-73) çalışması, bu şiirlerin taşıdığı inançsal ve tarihsel derinliği görünür kılarak, Alevi-Yaresan inanç sistemine ilişkin egemen yorumların dışına çıkmayı mümkün kılar. Bayrak'a göre, bu şiirler; Mezopotamya'dan Anadolu'ya uzanan bir uygarlıklar zincirinin mirasını, İslam öncesi dönemlerden başlayarak sözle, sesle ve simgeyle kuşaktan kuşağa aktaran birer "hafıza metni"dir.

Bu çerçevede, Alevi-Yaresan inanç sisteminin şiirsel temsilleri yalnızca geçmişin bir parçası değil; aynı zamanda bugünü anlamak ve geleceğe aktarmak için de birer anahtardır. Bu şiirsel bilinç, resmî tarih yazımlarının görmezden geldiği çok katmanlı bir kültürel ve inançsal mirasa işaret eder. Dolayısıyla, Kürt şiirinde yer alan Yaresan-Alevi motiflerinin izini sürmek, yalnızca bir edebî çözümleme değil, aynı zamanda tarihsel adaletin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Alagöz, Ali. 1998. "Bağlama ve Şelpe'nin Tarihi ve Kökeni." *Gözcü Dergisi*, sayı 2.

Bayrak, Mehmet. 1993. *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*. Ankara: Özge Yayınları.

Bayrak, Mehmet. 1994. *Kürdoloji Belgeleri I*. Ankara: Özge Yayınları.

Bayrak, Mehmet. 2009. "İslam Öncesi Kürt Şiirinde Yaresan-Aleviliğin İzleri." In *Alevilik – Kürdoloji – Türkoloji Yazıları*, 49-73. Ankara: Öz-Ge Yayınları.

Bayrak, Mehmet. 2009. "İslam Öncesi Kürt Şiirinde Yaresan-Aleviliğin İzleri." In *Alevilik – Kürdoloji – Türkoloji Yazıları*, 49-73. Ankara: Öz-Ge Yayınları.

Düring, Jean. 1998. "Kürt Müziği Üzerine Notlar." *Özgür Politika Eki*, sayı 55.

Eyuboğlu, İsmet Zeki. 1970. “Anadolu Şiiri.” *Cumhuriyet Sanat-Edebiyat Eki*, no. 5 (Eylül): 5-6.

Halman, Talât Sait. 1974. *Eski Uygarlıkların Şiirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Haznedar, Maruf. [Tarih yok]. *Yarsan Edebiyatı Üzerine Çalışmalar*. [Yayınevi ve yer bilgisi yok].

Kaynar, Ahmet. 1979. “Sözlü Şiirden Şiir Kitabına.” *Dünya Gazetesi*, 24 Nisan 1979.

Oran, Baskın. 2010. *Türkiye Kürtleri Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Otyam, Fikret. 1994. “Yıllarca Kürt Diyemedim.” *Özgür Ülke*, sayı 221.

Reinhard, Kurt, ve Ursula Reinhard. 1989. *Sånger und Poeten mit der Lute: Türkische Âşık und Ozan*. Berlin.

Temo, Selim. 2005. “Bilinen En Eski Kürt Şairi Borazboz.” *Esmer Dergisi*, sayı 8.

Temo, Selim. 2007. *Kürt Şiiri Antolojisi*. 2 cilt. İstanbul: Agora Yayınları.

Yıldız, Rıza. 2006. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Saz Yasağı.” *BirGün Gazetesi*, 18 Haziran.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi’nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir